

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У СИСТЕМУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ: ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ ПРІОРИТЕТІВ

INTEGRATION OF UKRAINE IN WORLD TRADE SYSTEM: PRIORITY ISSUES CHOICE

Колупасва І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
зав. кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Непран А.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту,
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті визначено імпорту залежність економіки України, виявлено імпортний складник експорту. Під час розробки основних напрямів стратегії міжнародного розвитку України пропонується враховувати роль зовнішньої торгівлі під час формування експорту та внутрішнього ринку. Це дало б можливість економічно обґрунтувати пріоритети зовнішньоекономічної політики, сприяти забезпеченню стійкого економічного зростання, підвищенню конкурентоспроможності країни, зниженню загроз зовнішньоекономічній безпеці країни.

Ключові слова: система міжнародної торгівлі, експорт, імпорт, інтеграція України, додана вартість, національні пріоритети.

В статье определена импортная зависимость экономики Украины, выявлена импортная составляющая экспорта. При разработке основных направлений стратегии международного развития Украины предлагается учитывать роль внешней торговли при формировании экспорта и внутреннего рынка. Это дало бы возможность экономически обосновать приоритеты внешнеэкономической политики, способствовать обеспечению устойчивого экономического роста, повышению конкурентоспособности страны, снижению угроз внешнеэкономической безопасности страны.

Ключевые слова: система международной торговли, экспорт, импорт, интеграция Украины, добавленная стоимость, национальные приоритеты.

In the article the import dependence of Ukraine, found importna component exports. It is proposed in the development of the main directions of international strategy, development of Ukraine to consider the role of foreign trade in the formation of export and domestic market. This would allow economically justify the priorities of foreign policy, contributed to sustainable economic growth, increase the country's competitiveness, reducing external threats to national security.

Keywords: international trade, export, import, integration of Ukraine, added value and national priorities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Україна, формуючи стратегію інтеграції у систему міжнародного поділу праці, покладала великі надії на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, передусім зовнішньої торгівлі. У державних концепціях економічних реформ і виходу з кризи, у програмах і прогнозах так чи інакше висловлювалася думка, що саме через розширення зовнішньоекономічних зв'язків можна успішно інтегруватися у світову економіку. Частка експортно-імпортової квоти у

валовому внутрішньому продукті України становить близько 100%, що значно перевищує середньоєвропейські показники.

Висока залежність внутрішнього ринку від стану міжнародної торгівлі несе в собі потенційні загрози економічному розвитку країни. Починаючи з 90-х років ХХ ст. Україна спеціалізується переважно на виробництві сировинних товарів та товарів із низьким ступенем переробки. Водночас внутрішній ринок, особливо ринок споживчих товарів, значною мірою формується за рахунок імпорту. Такий напрям участі в міжна-

родному поділі праці призвів до деградації високотехнологічних виробництв, втрати наукового та виробничого потенціалу, спричинив високу залежність економіки країни від зовнішньоекономічної кон'юнктури.

У контексті розвитку міжнародних економічних відносин стратегічним завданням інтеграції економіки України у систему міжнародної торгівлі, визначеним у «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», є інтеграція в глобальні ланцюги створення доданої вартості [1]. Інтеграція економіки України у систему міжнародної торгівлі потребує розробки пріоритетних напрямів у розвитку національної економіки, підтримка яких дала б Україні змогу зайняти гідне місце в системі міжнародного поділу праці. Питання розробки та впровадження стратегії міжнародного розвитку України набуває актуальності у зв'язку зі скороченням обсягів зовнішньої торгівлі, яке спостерігається в останні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Проблемам інтеграції економіки України у систему міжнародної торгівлі присвячено праці багатьох українських учених, зокрема: В. Гесця, О. Власюка, А. Мазаракі, Т. Мельника, В. Юхименка, А. Амоші, Л. Шинкарука, Я. Жаліло, Д. Головань, Л. Михайлишина, В. Петухової та ін. На думку А. Мазаракі, Т. Мельник та ін., необхідно «забезпечити адекватне ринковій економіці державне підтримання зовнішньої торгівлі України, що сприятиме її розвитку із застосуванням власного інноваційного потенціалу та економічному піднесенню України загалом» [2, с. 427]. Разом із тим підтримка експорту потребує усунення дисбалансів у зовнішньо-торговельній сфері, які несуть загрозу стійкому економічному зростанню та економічній безпеці країни.

Необхідність активізації структурної перебудови експорту української економіки обумовлена деформаціями в його розвитку. Як відмічали В. Гесць, М. Скрипниченко, Я. Жаліло та ін., тривалий час в Україні відбувалося становлення економічної моделі, яка фактично не мала довгострокових перспектив, – моделі імпортоорієнтованого та боргонакопичувального невикористаного споживання [3–5]. На думку О. Шарова, Б. Соболева, І. Ус, «монокультурна залежність економіки від сировинних галузей (чорної металургії та великотоннажної хімії) створила хворобливу залежність в умовах відкритості від кон'юнктури світових ринків» [5, с. 37]. Фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. лише підтвердила правильність цих висновків.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом із тим під час визначення стратегії міжнародного розвитку України не враховується вплив стимулювання розвитку окремих видів економічної діяльності на стан торговельного та платіжного балансів, що

призводить до негативних наслідків у зовнішньоекономічній політиці держави. Так, пріоритетами у стратегії міжнародного розвитку України пропонуються сільське господарство, виробництво комп'ютерів, хімічна та нафтохімічна промисловість та ін. Проте їх розвиток значною мірою залежить від імпорту продукції (мінеральних добрив, насіння, засобів захисту рослин, палива, нафти та ін.). Неврахування імпортного складника призводить до погіршення сальдо торговельного та платіжного балансів, причиняє деформації на валютному ринку, що в підсумку ускладнює інтеграцію України у систему міжнародної торгівлі як рівноправного партнера.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є визначення доцільності використання методології виявлення імпортного складника експорту на базі балансів міжгалузевих зв'язків під час вибору пріоритетів стратегії міжнародного розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зовнішньоекономічні зв'язки, передусім зовнішня торгівля, стали важливим фактором економічного зростання. Чим сильніше проявляється тенденція до інтеграції внутрішнього та зовнішнього ринків, чим більше залежить реалізація національного продукту від міжнародних економічних факторів, тим більшою мірою міжнародна торгівля впливає на національне виробництво.

За останні роки у сфері зовнішньоекономічних відносин спостерігаються кризові явища, які несуть ризики та загрози стійкому економічному розвитку країни. Так, за даними Державної служби статистики України, обсяг експорту товарів скоротився із 68,4 млрд. дол. США у 2011 р. до 38,1 млрд. дол. США у 2015 р., або на 44,3%. У 2015 р. загальне зниження експорту товарів на 15,8 млрд дол. США порівняно з 2014 р. було сформовано на 72,4% за рахунок чотирьох товарних груп: мінеральних продуктів (19,1%), продукції хімічної промисловості (5,9%), недорогоцінних металів (36,5%), машин, обладнання та механізмів (10,9%). Скорочення експорту у провідних галузях національної економіки негативно вплинуло як на фінансовий стан підприємств, так і на ринок робочої сили.

Відновлення експортного потенціалу потребує знаходження потенціалу для забезпечення динаміки економічного зростання та створення нових робочих місць. Це неможливо здійснити без дієвого та рішучого виправлення нагромаджених у попередні роки макроекономічних дисбалансів та усунення передумов, які їх викликають [6, с. 226].

Сьогодні економіка України характеризується високим рівнем відкритості, що визнається на державному рівні як дієвий інструмент підвищення конкурентоспроможності національної економіки (табл. 1).

Як свідчать дані табл. 1, зовнішньоторговельний оборот за обсягами в окремі роки переважав обсяг валового внутрішнього продукту, що свідчить про високий рівень відкритості національної економіки. Сьогодні рівень відкритості економіки України значно перевищує середній рівень за країнами ЄС. За рахунок імпорту формується понад 20% внутрішнього ринку. Зокрема, у 2014 р. частка імпортованих товарів у структурі проміжного споживання становила 38,9%, кінцевого споживання домашніх господарств – 17,8%.

Тенденція до інтеграції зовнішнього та внутрішнього ринку є ще більш характерною для окремих видів економічної діяльності. У 2012–2014 рр. значна частина продукції експортних галузей реалізовувалася на зовнішніх ринках, тоді як внутрішній попит, особливо попит населення, задовольнявся за рахунок імпорту. Підтвердженням цієї думки є дані табл. 2.

Як засвідчили розрахунки, більша частина продукції провідної галузі українського експорту – металургійної промисловості – реалізується на зовнішніх ринках. Так, у 2014 р. частка продукції, реалізована на зовнішніх ринках, становила 67,6% до загального обсягу виробництва. Водночас внутрішній попит на продукцію текстильної промисловості, комп'ютери, електронну та

обчислювальну техніку майже повністю задовольнявся за рахунок імпорту. За розрахунками Т. Власенка, частка добувної промисловості та розроблення кар'єрів у загальному обсязі внутрішнього ринку протягом останніх трьох років зростала й у середньому за аналізований період становила 22,3% [7, с. 73].

У цих умовах міжнародні економічні відносини призвели до деформації взаємозв'язку внутрішнього та зовнішніх ринків. Нині процес розширеного відтворення в Україні значною мірою визначається не внутрішніми, а зовнішніми факторами. Це унеможливує вплив на фактори економічного зростання з боку держави, оскільки вони значною мірою формуються за межами України.

В економічній літературі для оцінки ролі зовнішньої торгівлі застосовується ряд показників порівняльної величини зовнішньоторговельного обороту [8; 9]. Найбільш поширеними є співставлення експорту та імпорту з валовим внутрішнім продуктом. Ці показники (які часто називаються експортними та імпортованими квотами) є недосконалі: у них завищена дійсна роль зовнішньої торгівлі у розвитку національної економіки. Це відбувається тому, що для визначення цих показників береться весь обсяг експорту, у тому числі й імпортований складник.

Таблиця 1

Роль зовнішньої торгівлі у розвитку економіки України в 2010–2015 рр.

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Імпорт, % ВВП	51,1	56,4	56,4	52,1	48,8	54,8
Імпорт в % до внутрішнього ринку*	20,5	20,2	19,3	20,3	20,5	н.д.
Експорт, % ВВП	47,0	49,8	47,7	43,0	49,2	52,8
Зовнішньоторговельний оборот, %	98,1	106,2	104,1	95,1	98,0	107,6

* Внутрішній ринок визначався як «випуск + імпорт – експорт»

Джерело: валовий внутрішній продукт у фактичних цінах за відповідні роки / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 2

Роль зовнішньої торгівлі у розвитку окремих видів економічної діяльності за 2012–2014 рр.

Види економічної діяльності	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Металургійна промисловість			
Експорт, млрд. грн.	145207	134420	176019
Випуск, (в цінах споживачів) млн. грн.	247234	220420	260549
Доля експорту в випуску, %	58,7	61,0	67,6
Текстильне виробництво			
Імпорт, млрд. грн.	25959	25166	25166
Внутрішній ринок, млрд. грн.	26100	28205	28333
Частка імпорту у внутрішньому ринку, %	99,5	89,2	88,8
Виробництво комп'ютерів, електронної та обчислювальної техніки			
Імпорт, млрд. грн.	11440	11465	11037
Внутрішній ринок, млрд. грн.	11466	12536	11048
Частка імпорту у внутрішньому ринку, %	99,8	91,5	99,9

Джерело: таблиця «Витрати-випуск в основних цінах» за відповідні роки / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Неврахування імпортного складника в експорті під час розробки стратегії інтеграції економіки України до системи міжнародної торгівлі досить часто призводить до зміщення пріоритетів у розвитку окремих галузей, що негативно впливає на стан торговельного балансу, починає зростання негативного сальдо у зовнішній торгівлі. На нашу думку, більш достовірною представляється методологія, яка базується на встановленні відповіді на питання: яка частина вітчизняної продукції реалізується на зовнішніх ринках і яка покривається за рахунок імпорту. Виявлення імпортного складника експорту потребує складних розрахунків на базі балансів міжгалузевих зв'язків [10]. Розглянемо застосування даних методологічних положень на прикладі декількох видів економічної діяльності.

Тривалий час в Україні однією з пріоритетних галузей розвитку експорту називається сільське господарство, а також машинобудування. Вітчизняний АПК зайняв передові позиції з експорту аграрної продукції на світовому ринку (за підсумками 2015 р. 1-е місце за обсягом експорту соняшникової олії (3,3 млн. т), 4-е – за обсягом експорту кукурудзи (16,7 млн. т), 5-е – за обсягом експорту ячменю (2,3 млн. т)) [11]. Здавалося б, ці види економічної діяльності повинні бути вибрані як пріоритетні.

Разом із тим ці види економічної діяльності мають високу залежність від імпорту. Так, за даними Державної служби статистики України, у 2014 р. під час випуску продукції в сумі 381,2 млрд. грн. та експорті в 106,9 млрд. грн. сільське господарство імпортувало продукції для виробничого споживання на суму 61,7 млрд. грн. Аналогічна ситуація спостерігалася і в машинобудуванні: експорт електричного устаткування становив 14,2 млрд. грн., тоді як імпорт продукції для виробничого споживання – відповідно 7,7 млрд. грн. Якщо сюди додати ще й імпорт капіталу (валове нагромадження капіталу), то ситуація стає ще більш критичною. Таким чином, для більшості експортних галузей вітчизняної економіки характерним є висока залежність від імпорту.

Визначення імпортного складника здійснювалося на основі балансів міжгалузевих зв'язків у такій послідовності. Спочатку визначалась матеріаломісткість виробництва. У 2014 р. для сільського господарства матеріаломісткість продукції (M_e) становила:

$$M_e = \frac{\text{Проміжне споживання}}{\text{Випуск продукції}} = \frac{220082}{381227} = 0,5773$$

Наступним кроком було визначення величини імпорту товарів, які були спожиті для виробництва продукції, у складі проміжного споживання. Так, для сільського господарства частка імпорту у проміжному споживанні становила

$$0,280 \cdot \left(\frac{61660}{22082} \right)$$

На третьому етапі визначався обсяг імпорту товарів, які були спожиті для виробництва продукції сільського господарства, в загальному обсязі експорту. Ця величина ($I_{П.С}$) визначалась виходячи з обсягу експорту, матеріаломісткості виробництва та частки імпорту у проміжному споживанні, тобто:

$$I_{П.С} = 109988 \times 0,5773 \times 0,280 = 17304,3 \text{ млн. грн.}$$

Крім імпорту товарів, які були використані для проміжного споживання, підприємства імпортують товари, які використовуються для нагромадження капіталу. Висхідні дані щодо імпорту валового капіталу бралися з таблиці «Витрати – випуск».

Отже, загальна величина імпортного змісту експорту визначалась як сума імпорту у складі проміжного споживання ($I_{П.С}$) та імпорту валового нагромадження капіталу ($I_{В.Н}$). Для сільського господарства імпортний складник експорту становив

$$I_e = I_{П.С} + I_{В.Н} = 17304,3 + 242,8 = 17547,1 \text{ млн. грн.}$$

Таким чином, експорт продукції сільського господарства в обсязі 107,0 млрд. грн. потребує

Таблиця 3

Розрахунок імпорту у складі експорту за видами економічної діяльності в 2014 р.

Показники	Сільське, лісове та рибне господарство	Металургійне виробництво	Виробництво хімічних речовин та хімічної продукції	Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	Виробництво електричного устаткування	Текстильне виробництво
Величина імпорту у проміжному споживанні, млн. грн.	17304,3	42461,1	15261,6	1993,4	4541,3	1911,3
Імпорт у нагромадженні капіталу, млн. грн.	242,8	-49,3	-722,2	8146,5	4170,9	-184,6
Разом імпортний складник експорту, млн. грн.	17547,1	42411,9	14539,5	10139,9	8712,2	1726,7
Імпорт на 1 грн. експорту, грн.-коп.	0,164	0,254	0,455	1,539	0,614	0,238

Джерело: розраховано на основі [10]

вав імпорту в сумі 17,5 млрд. грн. Аналогічним чином розраховувалися показники і за іншими видами економічної діяльності. Результати розрахунків наведено в табл. 3.

Наведені розрахунки засвідчили високу імпорту залежність більшості видів економічної діяльності під час експорту своєї продукції. Зокрема, високу імпорту залежність під час експорту продукції мають хімічна та нафтохімічна промисловість, виробництво електричного устаткування. Експортний потенціал цих галузей розвиваються переважно за рахунок імпорту (сировини, окремих складових елементів). Особливо слід виділити виробництво комп'ютерів, електронної та обчислювальної техніки. Практично вся матеріальна база виробництва цієї продукції (як проміжне споживання, так і нагромадження капіталу) формується за рахунок імпорту. Так, на 1 грн. експорту товарів необхідно збільшити імпорт на 1,54 коп.

Серед наведених галузей найменшу імпорту залежність має сільське господарство. Разом із тим останніми роками спостерігається стрімке зростання імпорту у формуванні виробничих ресурсів даної галузі.

Таким чином, під час розробки стратегії міжнародного розвитку України на перспективу необхідно враховувати імпорту складник експорту. Це дасть змогу прогнозувати наслідки стимулювання розвитку тієї чи іншої галузі,

її вплив на стан торговельного та платіжного балансів країни. У підсумку це дасть змогу більш ефективно вибирати пріоритетні галузі для стимулювання експорту, що забезпечить більш ефективну спеціалізацію України у сфері зовнішньої торгівлі.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження сучасних аспектів характеристики зовнішнього ринку дає змогу, як нам здається, тією чи іншою мірою по-новому вирішувати завдання вибору пріоритетів під час розробки стратегії міжнародного розвитку України. Зокрема, представляється, що на сучасному етапі, коли мова йде про країну, яка реалізує значну частину своєї продукції на зовнішньому ринку і разом із тим задовольняє власні потреби здебільшого за рахунок імпорту, питання про взаємозв'язок та взаємозалежність внутрішнього та зовнішнього ринків є більш складним і потребує виважених рішень. Міжнародні економічні відносини, будучи вторинними відносно виробництва, у відкритій економіці все більшою мірою впливають на розвиток внутрішнього ринку. У зв'язку із цим розробка стратегії та пріоритетів міжнародного розвитку України повинна базуватися на основі методологічних принципів урахування імпорту складу експорту. Це, своєю чергою, потребує складних розрахунків на базі балансів міжгалузевих зв'язків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» : Наказ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс.] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
2. Стратегія посткризового розвитку зовнішньоекономічного сектора України : [монографія] / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко [та ін.] ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 652 с.
3. Геєць В.М. Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні / В.М. Геєць. – Х. : Форт, 2003. – 440 с.
4. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : [кол. моногр.] / За ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 720 с.
5. Тенденції формування зовнішніх платіжних дисбалансів: глобальні чинники та ризики для України. – К. : НІСД, 2013. – 62 с.
6. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
7. Власенко Т.О. Загрози та виклики внутрішньому ринку, що генеруються у сфері зовнішньоекономічних відносин / Т.О. Власенко // Бізнес Інформ. – 2016. – № 2. – С. 71–82.
8. Головань Д.В. Динаміка структури зовнішньої торгівлі та міжнародна стратегія економічного розвитку України / Д.В. Головань // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 3. – С. 98–105.
9. Рубан А. О некоторых вопросах и тенденциях современной внешней торговли / А. Рубан // Экономика Украины. – 2000. – № 7. – С. 67–71.
10. Таблиця «Витрати – випуск» в основних цінах за відповідні роки / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.